

ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ПОМИЛОК (на матеріалі близькоспоріднених мов)

Важко заперечити той факт, що мовна ситуація в Україні об'єктивно спричиняє небезпечні процеси мовної, національно-культурної асиміляції, а також є однією з головних причин втрати консолідації суспільства. Особливої значущості означена проблема набуває в процесі підготовки студентів факультету української філології, адже від цього значним чином залежить перспектива розвитку мовної ситуації в державі. На нашу думку, інтенсифікувати цей процес стає можливим за умови цілеспрямованого навчання майбутніх словесників умінь перекладацької діяльності в професійних сферах комунікації, що безпосередньо сприятиме формуванню у свідомості україномовної картини світу й національних стереотипів мовленнєвої поведінки, оскільки «під час перекладу відбувається зіпнення не лише лексичних, граматичних систем, а й комунікативно-прагматичних, лінгвоетнічних, психологічних, соціокультурних уявлень, менталітету мовців» [8;61]. Ретроспективний огляд проблематики наукових праць у царині порівняльного мовознавства (Г.П. Іжакевич, В.І. Кононенко, М.П. Кочерган, А.В. Майборода, Т.К. Чорторизька), загальної теорії і практики перекладу, зокрема близькоспорідненого (К. Бабов, Л.С. Бархударов, В.Г. Гак, Ю.О. Жлуктенко, Р.П. Зорівчак, В.М. Комісаров, Р.К. Міньяр-Белоручев, В. Рагойша, Я.І. Рецкер), прикладних аспектів формування перекладацької діяльності (Н.І. Волошанівська, Н.К. Місяць, В. Радчук, Ю.М. Тельпуховська, В.В. Шляхова) виявив, що у вітчизняній лінгводидактиці вищої школи означена проблема фактично не розроблена ні в теоретичному, ні в практичному плані.

Питання методичної доцільності застосування навчального перекладу скеровані переважно на носіїв російської або української мови, які опановують іноземну мову, тоді як реальні освітні можливості використання близькоспорідненого перекладу у фаховій підготовці студентів факультету російської чи української філології надалі залишаються нерезалізованими. Означене послугувало обґрунтуванням для вибору теми дослідження і визначило її актуальність.

Метою запропонованої наукової розвідки є уточнення сутності поняття «професійно орієнтований близькоспоріднений переклад» у контексті фахової підготовки майбутніх словесників, а завданням – запропонувати типологію перекладацьких помилок, яких припускаються студенти під час письмового перекладу професійно значущих текстів.

Загальна теорія перекладознавства налічує численну кількість абстрактних моделей перекладу, напр.: «теорія закономірних відповідників» (Я.І. Рецкер), «трансформаційна теорія» (Ю.А. Найда), «ситуативна теорія» (В.Г. Гак), «лексико-семантична модель» (Л.С. Бархударов), «теорія рівнів еквівалентності» (В.М. Комісаров), «внутрішні кодові перемикання» (М.І. Жинкін), а також значну кількість дефініцій означеного феномену. Термін «професійно орієнтований переклад» з'явився у 60-их роках минулого століття і стосувався переважно вивчення іноземних мов. Беручи до уваги ту обставину, що будь-який усний/письмовий переклад – це «процес міжмовної і міжкультурної інтеракції, під час якого на підставі цілеспрямованого перекладацького аналізу вихідного тексту, створюється текст перекладу» [3;22], науковці уточнюють, що переклад професійно значущих текстів – фахова діяльність певної категорії спеціалістів [1;4;5;9].

Водночас у контексті підготовки майбутніх словесників таке розуміння перекладу дещо ускладнюється тим, що філологи за характером своєї діяльності повинні опрацьовувати тексти різного жанрово-стильового призначення – від офіційно-ділових, газетно-публіцистичних до наукових чи текстів художньої літератури, маючи змогу працювати не лише у школі, а й, скажімо, кореспондентами газет, літературними редакторами, коректорами, фахівцями із зв'язків з громадськістю тощо. З огляду на це нами запропоновано таке визначення поняття: **професійно орієнтований близькоспоріднений переклад** – особливий вид мовленнєвої діяльності білінгва, скерований на перетворення автентичних текстів вихідної мови на рівноцінні за змістом та експресивно-стилістичним забарвленням тексти мови цільової, що пов'язані з різними сферами фахової діяльності майбутнього словесника. На нашу думку, таке тлумачення дозволяє охопити і випадки, коли цільовою мовою виступає українська, так і випадки, коли цільовою мовою виступає російська, крім того, знімає обмеження щодо жанрово-стильової належності навчальних текстів.

Відповідно до завдань орієнтовально-пошукового етапу експерименту, яким було охоплено першокурсників філологічних факультетів (п'ятирічного і скороченого терміну навчання), задля класифікування перекладацьких помилок студентів було проведено контрольний зріз, що мав на меті виявити рівень розвитку перекладацьких умінь опитуваних. Джерельним матеріалом послугували: уривок зі збірки казок Д.Н.Маміна-Сибіряка «Отрезанный ломоть» (художній стиль), стаття «Кризис в системе образования» (газетно-публіцистичний стиль), уривок з навчального посібника С.Г.Тер-Мінасової «Язык и межкультурная коммуникация» (науково-популярний стиль).

Результати перевірки письмових перекладів засвідчили неформованість умінь відшукати рівноцінні перекладами у цільовій мові або ж застосовувати адекватні засоби компенсації, враховуючи особливості норм сполучуваності, системних відношень у кожній з мов, які перекладаються. Так, високий рівень перекладацької майстерності (перекладено до 75% тексту-оригіналу) продемонстрували лише 12% студентів, середній рівень (перекладено до 50% вихідного тексту) засвідчили 25,5%, тоді як переважна більшість (перекладено менше 50%) опитуваних виявила низький рівень – 53% відповідей.

Слід окремо відзначити, що нашу увагу привертало не стільки граматичні помилки, які зазвичай не призводять до суттєвого спотворення оригінального тексту, скільки лексичні (помилки, пов'язані із неправильним використанням основного або контекстуального значення слова, порушення норм сполучуваності), а також стилістичні (використання слова, конструкції або стилістичних засобів, які не відповідають за своїми мовно-функціональними властивостями тому жанрово-стилістичному різновиду тексту, до якого належить переклад). До того ж помилки граматико-орфографічного характеру, на нашу думку, пов'язані не з рівнем розвитку перекладацьких умінь та навичок, а спричинені особистісним фактором перекладача. Також, як відомо, саме на лексику припадає особливе стилістичне навантаження тексту, і часто не мовні, а соціокультурні розбіжності викликають найбільші утруднення при перекладі. Словникова відповідність двох лексем (мови оригіналу і перекладу) часто не спрацьовує навіть і при близькоспорідненому перекладі, оскільки кожна з них насичена своїм (історичним, оцінним, національно маркованим) конотативним значенням. Отже, на підставі аналізу даних орієнтовально-пошукового зрізу було розроблено типологію перекладацьких помилок:

1. Помилки, спричинені інтерферентним впливом російської мови

Так, перекладаючи статтю газетно-публіцистичного стилю, з-поміж найтиповіших помилок трапляється калькування з російської – спорних – „спірних” (замість „суперечливих”), глави Правительства – „глави” Уряду (замість „голов Уряду”), призывом – „призовом” - (замість „закликом”), следующие проблемы – „слідуючі проблеми” (замість такі проблеми), таким образом – „слідуючим чином», совпадают – „співпадають» («замість збігаються») - тощо. Особливо яскраво простежуємо тяжіння до механічного відшукуювання міжмовних відповідників при перекладі часто живих у науковому стилі сталих висловів: і тому подібное – «і тому подібне», в течение следующих периодов – «на протязі слідуючих періодів», речь идет... – «мова йде», так как... – «так як», изучаемые правила – «вивчаємі, вивчаючі правила», по мнению ученого – «по думці, по пропозиції вченого» тощо.

2. Помилки, викликані нерозумінням контексту (мікро- та макротексту) при перекладі слів з полісемічного семантичного

Передовсім, це стосується як перекладу окремих лексичних одиниць, так і нехування особливостями екстралінгвістичного контексту. Наприклад, при перекладі уривку тексту художнього стилю, який розпочинався словами: „Во время своего пути я шаг за шагом передумал все свое раннее детство, начиная с того времени, когда отец по вечерам носил меня по колмате на руках и что-нибудь рассказывал...” Більшість студентів цей уривок переклали: „Під час свого шляху я крок за кроком передумав все своє раннє дитинство, починаючи з того часу, коли батько ввечері носив мене по кімнаті на руках і що-небудь розказував”.

3. Помилки, спричинені тим, що при перекладі надається перевага предметно-логічному еквіваленту, без урахування його конотативного значення

Доволі часто студенти послуговуються лексемою, не зважаючи на семантичний обсяг її значення. Зазначимо, що за нашим припущенням, найчастіше таких помилок опитувані мали б припускати при перекладі текстів художнього стилю, однак такі ж труднощі виникають у них зокрема в перекладі тексту наукового стилю. Пройлюструємо на прикладі аналізу вихідного тексту: „Очевидно, что основную культурную нагрузку несет лексика: слова и словосочетания. Из них складывается языковая картина мира, определяющая восприятие мира носителями данного языка. Особенно наглядно и ярко этот аспект представлен устойчивыми выражениями, фразеологизмами, идиомами, пословицами, поговорками — то есть тем слоем языка, в котором непосредственно сосредоточена народная мудрость или, вернее, результаты культурного опыта народа...» [10:147]. Вивчаючи роботи студентів, ми відзначили сто, коли потрібно вдаватися до перекладу, як і функціонує у науковому дискурсі, студенти найчастіше послуговуються її найпоширенішим варіантом – доміантою синонімічного ряду. Так, „очевидно”, перекладається як „скоріш за все”, „вочевидь”; „нагрузка” – „вага”, „тягар”; „носитель языка” – „представник мови”; „редких случаях” – „рідкісних випадках”; „выятковых случаях” тощо.

4. Помилки, пов'язані невмілим застосовувати прийомі лексичних трансформацій при перекладі

До цього типу було віднесено помилки, викликані занадто буквализованим, вільним підходом до перекладу російськомовних текстів. Намагаючись відшукати формальний еквівалент лексеми, нерідко студенти забувають про те, що навіть „еквівалентні” слова ризяться за семантикою, за функціональним використанням, за лексичними конотаціями, за можливостями контекстуальної сполучуваності. Крім того, як зазначає С. Г.Тер-Мінасова: „Навіть у тих поодиноких випадках, коли власне мовні елементи збігаються, не варто забувати про ПОЗАМОВНІ відмінності, тобто про те, що ризяться як самі предмети і явища, так і уявлення про них” [10;64]. Незважаючи на близькоспорідненість мов перекладу, інколи лише звернення до прийомів лексичних трансформацій дозволяє зберегти змістову адекватність. Зокрема, до лексичних трансформацій належать: диференціація значення, конкретизація значення, генералізація значення, розвиток змісту, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрач під час перекладу тощо [7].

5. Помилки, викликані неправильним перекладом національно маркованої лексики і етнофразем

Так, у більшості студентів виникли труднощі, навіть при перекладі заголовку твору Д.Н.Маміна-Сибіряка „Отрезанный ломоть”, багато хто взагалі залишив назву без перекладу. Зустрівши цей вислів у тексті: „Все равно, брат, ты – отрезанный ломоть, как тебя ни верти”, 70% студентів переклали це речення: „Все одно, брате, ти – відрізаний, як не крути”; 15% вдалися до лексичної трансформації, невиправдані у цьому випадку: „Все одно, брате, ти для нас назавжди втрачений, як не крути”. Як бачимо, опитувані, орієнтуючись на зовнішню схожість, найчастіше вдаються до механічного перенесення ідіоматичної конструкції.

6. Помилки, викликані недостатнім словниковим запасом питомої української лексики

Опитувані студенти досить часто зловживали запозиченими словами, які доречні лише, коли в мові немає питомого українського відповідника з

потрібним відтінком лексичного значення або стилістичного забарвлення. Так, у перекладах домінують лексеми, типу: «пресинг» (власне український варіант – «тиск», «натиск»); «прайс-лист» («цінник»); «генерація» («покоління»); «дайджест» («оглядовий збірник»); «тост» («грінка»), «фотографія» («світлина») тощо.

Таким чином, міждисциплінарність теорії перекладу та її застосування в практиці підготовки майбутніх словесників вказує на те, що професійно орієнтований переклад є не лише власне лінгвістичним, але складним когнітивним феноменом. Адже, перекладаючи з однієї мови на іншу, білінгв використовує як свої мовні знання, так і демонструє різноманітні екстралінгвістичні здібності. Переклад, отже, може бути використаний для усвідомлення, корекції й автоматизації вмінь білінгва щодо девербалізації, трансформації і перемикання з однієї мови на іншу. Власне, саме це суттєво відрізняє переклад від інших способів передавання змісту, викладеного іншою мовою (переказ, реферування, анотація тощо).

У перспективі плануємо розробити систему критеріїв і шкалу оцінювання якості професійно орієнтованого близькоспорідненого перекладу, що випливатимуть із запропонованої типології перекладацьких умінь і ґрунтуватимуться на ступені спотворення тексту-оригіналу під час його перекладу на цільову мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермолович Д.И. Основы профессионального перевода: Вводный курс лекций для специализирующихся по английскому языку. – М.: РОУ, 1996.-253 с.
2. Зорівчак Роксолана. Художній переклад в Україні як чинник формування нації// Урок української. – 2002. – № 4. – С. 58 – 59.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990.-253 с.
4. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. - М.: Просвещение - 1988. - 159с.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методика перевода - М.: Московский лицей, 1996. - 208с.
6. Мозговий В. І. Проблеми адекватності перекладу у зв'язку з сучасним статусом мов в Україні// Вісник СумДу: Серія Філологія, - №1. - 2007. - том 2. - С. 135 – 140
7. Рецкер Я. И. Что такое лексическая трансформация?//Тетради переводчика. - М.: Международные отношения, 1980.-С. 72-84
8. Селиванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.:Філософіяцентр, 1999. – 148 с.
9. Тельпуховська Ю. М. Навчальний переклад як засіб формування мовної компетенції майбутніх учителів початкових класів (в умовах російсько-української двомовності): Дисс... канд. пед. наук. – Харків, 2005. – 217 с.
10. Тер-Минисова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб. пособие) — М.: Слово, 2000. — 624 с.
11. Шляхова В. Дидактичні функції перекладу//Урок української - №17. - №5-6.-С.47-50

Подано до редакції 04.09.08

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано сучасні класифікації перекладацьких помилок; запропоновано тлумачення терміну „професійно орієнтований переклад” у контексті фахової підготовки студентів філологічних факультетів; на підставі наявних класифікацій перекладацьких помилок і шляхом експериментального аналізу встановлено типологію перекладацьких помилок, які виникають при близькоспорідненому перекладі.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы современные классификации переводческих ошибок; предложено толкование термина «профессионально ориентированный перевод» в контексте профессиональной подготовки студентов филологических факультетов; на основании существующих классификаций переводческих ошибок и приемом экспериментального исследования выяснено типологию переводческих ошибок, которые возникают при близкородственном переводе.

SUMMARY

The article analyses some modern classification of translator's mistakes. It interprets the concept of professionally oriented translation in context of training students in Philology. On the basis of the presented classifications of mistakes and through experimental research it ascertains the typology of translator's mistakes appearing as a result of translating cognate languages.

Ключові слова: професійно орієнтований переклад, типологія перекладацьких помилок.

Ключевые слова: профессионально ориентированный перевод, типология переводческих проблем.

Keywords: professionally oriented translation, typology of translator's mistakes.